

УДК 821.161.2.09

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС ТА МЕТАКРИТИЧНИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СТИЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СТРАТЕГІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Іванишин М.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті порушено проблему класифікації сучасного літературного процесу. Зосереджено увагу на основних критеріях поділу художніх творів. Закцентовано на основних стильових і світоглядних чинниках сучасної літератури. Виділено провідні постколоніальні процеси у сфері новітньої науки про літературу. Розкрито основні критерії формування методологічної бази постколоніальної інтерпретації.

Ключові слова: сучасний літературний процес, літературне покоління, постколоніальний дискурс, націоналістична оцінка.

Постановка проблеми. Літературне життя має свою структуру і розвивається як безперервний процес – послідовна закономірна зміна явищ, станів тощо. Саме *послідовну зміну в часі структурних елементів, учасників і явищ літературного життя; взаємодію структурних елементів літературного життя, що зумовлює творення і функціонування літератури; естетичну систему, що виражає повноту і складність, суперечливість і цілісність літературного життя певної епохи визначає*, за В. Іванишином, як літературний процес [4, с. 200-201], а сучасний літературний процес як актуальне для конкретного покоління літературне життя як взаємодію усіх його структурних елементів, що охоплює повноту і складність, суперечливість і цілісність літературного життя синхронно з моментом його пізнання, і зумовлює функціонування літератури сьогодення. У цьому контексті постає проблема структурування, класифікації як корпусу різножанрових художніх творів, так і типів метакритичних дискурсів осмислення мистецьких явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так чи інакше з проблемою класифікації літературного процесу та способів літературознавчого осмислення явищ літератури стикаються усі дослідники, об'єктом вивчення котрих є сучасна література та літературознавчі студії (Н. Пахаренко, І. Андрусак, В. Даниленко, Т. Гундорова, М. Кіяновська, Я. Поліщук, П. Іванишин, В. Дончик, Р. Харчук, І. Насмінчук, Т. Качак та ін.).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є з'ясувати основні принципи поділу українського літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століть; адже у дослідженні сучасного художнього тексту важко виокремити якусь домінуючу стильову приналежність чи одну методологічну домінуючу у літературознавчому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна література є доволі неоднорідною і не має якоїсь однозначної позиції, що власне і дає підстави для різноаспектного дослідження. Так, О. Пухонська, вважаючи деколонізаційні та постмодерні процеси домінуючими у сфері української культури останніх двох десятиліть, розглядає її з двох точок зору, а саме: як постмодерну та традиційну [цит. за 7]. Віталій Дончик говорить про множинність критеріїв періодизації – зміна поколінь,

стилю, видатні постаті і явища, суспільно-політичні події тощо [6, с. 56]. Натомість Р. Кухарук пропонує вивчати літературу єдиним потоком без жодних класифікацій.

Загалом умовно типи класифікації сучасного процесу можна поділити на:

1) ті, що визначаються хронологічним підходом (перевага надається суспільно-історичним чинникам); 2) ті, котрі спираються насамперед на естетико-стильові критерії.

Переважає ж більшість сучасних класифікацій літератури ХХ століття ґрунтується на естетико-стильових засадах. Найпоширенішим став поділ мистецтва (літератури зокрема) цього періоду на три великі частини. Так, Михайло Епштейн виділяє: серйозний пуризм: авангард, або ранній модернізм – перша третина ХХ століття; серйозний еkleктизм: соціалістичний реалізм в СРСР, високий модернізм на Заході – друга третина століття; ігровий еkleктизм: постмодернізм – остання третина ХХ століття [10, с. 81].

Найбільш експлуатований літературознавчим дискурсом є принцип генераційний (поколінневий). Однак саме поняття «літературне покоління» досі залишається розмитим через недостатню увагу вітчизняних літературознавців. «Літературне покоління – це група письменників, що приблизно народилися в один час, зі спільним життєвим досвідом, з чим пов'язуємо спільність способів реагування, емоцій, проблем зацікавлення. За джерело цієї спільності вважається так зване поколіннєве переживання, духовний стрес, що припав на їхню молодість і тим самим окреслив духовний зміст покоління. Єдність покоління найбільше виражається у той момент, коли воно входить до літератури й протиставляється старшому поколінню, чітко проголошуючи свою інакшість» [2, с. 157]. За аналогією до уже прижитого терміна «шістдесятники», в гуманітарний дискурс вводяться «сімдесятники» (одним з перших його запропонував Б. Бойчук, розглядаючи творчість поетів Київської школи), «вісімдесятники», «дев'ятдесятники» («дев'яностики», «дев'яностівці»).

Для «сімдесятників», а це передусім поети Київської школи Василь Голобородько, Віктор Кордун, Михайло Григорів та Микола Воробйов, а також Григорій Чубай, Віктор Морозов, Ігор Калинець, притаманні антиідеологічність, мета-

форичність мислення, камерність, герметизм, суб'єктивізм, дитинність, естетизм, десоціологізація, відкидання стереотипів, авторитетів і взірців.

«Вісімдесятники» («літературний андеграунд» (М. Жулинський), «генерація пост-епохи» (Р. Харчук), «перехідне покоління» (Н. Зборовська), «нова літературна хвиля» (В. Габор)) – це покоління, що формувалося умовах девальвації надбань радянського часу, кардинальних зрушень у системі духовних та естетичних координат суспільства, знеціненні соціалістичного канону, культурної кризи після Чорнобильської катастрофи та Афганської війни. І. Насмінчук, досліджуючи прозу М. Матіос, говорить про домінування двох типів оповіді у «вісімдесятників»: традиціоналістську (Микола Рябчук, Микола Закусило, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Валентина Мастерова, Любов Пономаренко) та авангардистську (Юрій Андрухович, Галина Пагутяк, Володимир Діброва, Юрій Іздрик, Євген Пашковський), що експериментує з формою і змістом, їй притаманна деструкція тексту, оповідної фрагментарності та хаотичності, синтез високого і потворного, реального і фантастичного, масового та елітарного.

Дев'яностівці зазнали впливу національної депресії, котра розпочалася після розпаду Радянського Союзу, коли надії залишилися несправданими, а національне суспільство так і не сформувалося. «Стосовно 1992-го року можна додати, що приблизно тоді ж почалася депресія, що стала наслідком тотальної кризи в економічній та духовній сферах. Покоління 90-х буквально татуйоване національною грустю, її сліди вже не змити, це залишиться під нашою шкірою назавше...» [8, с. 52].

Покоління «міленіум» («двотисячники») (І. Цілик, К. Бабкіна, А. Чех, М. Лаюк, О. Мудрак, А. Багряна, Б.-О. Горобчук та ін.) – це покоління антологій, медіа, блогів, літературознавчого дискурсу у соціальних мереж, літературних конкурсів та фестивалей («Гранослов», «Смолоскип», «Terra poetica»).

За естетико-стильовим принципом хронологічно 80-ті деякі дослідники вважають продовженням модерну, «пізнім модернізмом», який не до кінця відбувся в українській літературі через політичні чинники, однак подекуди його безпідставно зміщують із «постмодернізмом». В. Дончик убачає у розвитку української літератури ХХ ст. вияви циклічності за схемою: зародження, розквіт і відмирання чи винищення [6, с. 57].

Гендерний, феміністичний підхід до класифікації сучасної літератури виділяє у ній «жіночу літературу». Т. Качак говорить про підстави виділяти «жіночу прозу» в окремий, особливий тип письма, адже «така література репрезентує тип свідомості, художнього мислення, жіночий кут зору на життя, жіночий досвід, а відтак «жіноче письмо»; актуалізує проблеми і художній світ жінки, в центр образної системи виносить жіночі персонажі, їх внутрішній світ. Жіноча проза 80-90-х років ХХ ст. є однією із ланок української жіночої літературної традиції, у яку вписується завдяки розвитку жіночих тем і мотивів (тема жіночого самоствердження, мотив сестринства тощо), надаванню переваги певним жанровим формам (сповідь, щоденник, новела, роман, автобіографічні твори тощо), художньо-стильовим

характеристикам, які означають природу «жіночого письма» (жіноча суб'єктивність, сповідальність, відвертість, безпосередність, автобіографічність, психологізм, емоційність, фрагментарність, еротизація), домінуванню жіночих моделей образної та наративної систем» [5, с. 8].

Суголосно до класифікацій на «традиційну» та «авангардну» літературу Р. Харчук поділяє пострадянських письменників на «західників» та «грунтівців», перші орієнтуються на європейські тенденції письма, другі – закорінені в традицію, «акцентують на національному колориті й селі як метафорі» [9, с. 25].

Загалом прозу кінця ХХ – початку ХХІ століття варто розглядати як текст, у якому трансформуються художні практики попередніх письменницьких поколінь. П. Іванишин справедливо стверджує, «що найновіша українська література стильово багатоліка, вона «поєднує (навіть у творчості того самого письменника) різні літературні методи і стилі: романтизм і неоромантизм, необароко, реалізм і неореалізм, інші класичні та модерні напрями, інколи захоплюється окремими неоавангардними чи постмодерними елементами, але в цілому тримається в культурних межах мистецтва слова. Думаю, вона має шанс пережити кризу і може в найближчому майбутньому стати, принаймні, добрим ґрунтом для появи геніїв і духовних борців масштабу Т. Шевченка, І. Франка, Є. Маланюка, Л. Костенко, В. Симоненка, В. Стуса та ін.» [1].

Проблема класифікації стосується і типізації метаісторичних дискурсів постколоніального українського суспільства.

Осмілюючи непростий шлях українського літературознавства та літератури у другій половині ХХ ст., один із чільних протагоністів і літописців цього культурного періоду академік Віталій Дончик наголошує на кількох основних смислових моментах. Причому це здійснене в розмислі за 2003 р. світоглядно-епістемологічне наголошення випереджає методологічно вагомих міркуванням, що стосується етноциду: «Про те, яким було тодішнє українське літературознавство й література (йдеться про другу половину ХХ ст. – М.І.), і сама та доба – сьогодні сказано багато, особливо – гірко. Українське письменство, переживши разом зі своїм народом неймовірні жахи першої половини «шаленого віку», мало аж ніяк не кращі умови для розвитку і в другій. І хоча Ліна Костенко слушно каже: «Ми найкращі, нам найгірше, – в історії цей принцип не годиться», слушно й те, що радянсько-компартийна репресивна машина завдала найбільше руйнувань саме українській культурі. Спорудження «нової історичної спільності», цього нібито інтернаціонального, насправді російсько-імперського, «гомункулуса» почалося з кастрування національних, передовсім української, літератур і культур» [3, с. 526]. Судження це не лише оприявнює вагомість врахування для будь-якого, не лише історико-літературного, гуманітарного розуму тісного взаємопереплетення долі народу і долі його красномовного письменства. Воно також має ключове історико-контекстуальне значення, вводячи дослідницьку свідомість у важливий для інтерпретації явищ української духовної дійсності ХХ ст. *постколоніальний континуум*.

В. Дончик виділяє три моменти, що характеризують провідні постколоніальні процеси у сфері новітньої науки про літературу, і виголошує певні застереження. Перший момент стосується виваженої оцінки комуністичної концепції інтернаціонального «взаємозближення культур». «Реально ж для української літератури, – наголошує вчений, – це завжди було замахом на її життя і – усвідомлюваною чи ні – боротьбою за існування». Тому у 90-х роках важливо було рішуче здолати малоросійство – «вперто нав'язувану ззовні, пропагандивно тиражовану... звичку неодмінного прирівнювання-озирання на «російський приклад»». На жаль, вказує дослідник, проблема протистояння російській культурній експансії залишається все ще актуальним завданням у незалежній Україні [3, с. 527-528].

Другий момент стосується ставлення до української літератури та літературознавства радянського періоду (1920-1991). Відзначаючи основні негативні аспекти художньої та наукової підколониальної творчості, – їх кон'юнктуризм, конформізм, сервілізм, апологію режиму, часте ремісництво тощо, – В. Дончик все ж вказує і на постійні випадки долання талановитими авторами соцреалістичних норм імперської системи. Новітнє тотальне «перекреслення» і «відкидання» створеного в радянський період, наголошує вчений, загрожує недобачанню сутнісних аспектів, що стосуються утвердження естетичних, моральних, навіть лінгвістичних (в часи лінгвоциду) досягнень тогочасної літератури. Але найбільш важливо те, що «зі сторінок прозових і поетичних книжок 60-80-х років поставали саме українці і їхня філософія життя, органічне поєднання традиційної духовності і сучасного менталітету, що швидше протистояли, ніж «відповідали» принципам і настановам тоталітарного суспільства» [3, с. 527-532].

Момент третій артикулює певні хвороби постколониального дискурсу 90-х, що передусім стосуються нігілістичних тенденцій постмодерного «насміху, іронії, глузів, гри, деструкції», тотальному «негативізму як антиподові патріотизму чи... любові до свого» тощо. В. Дончик, помічаючи певні деструктивні, антихудожні тенденції в межах літератури і літературознавства, пов'язані із «десакралізацією одвічних норм і цінностей», водночас відзначає й існування паралельних течій у сучасному письменстві та «молотом літературознавстві», які перебувають «на піднесенні» і які б могли придатися світові, протиставляючись на міжнародній арені наступові «глобального цинізму» [3, с. 527-535].

Але вагомість висловлених В. Дончиком ідей (до речі, наскрізних для його творчості останніх двох десятиліть) не вичерпується їхнім значенням для формування аналітично адекватного культурно-історичного контексту. І в критичному ставленні до російського політичного та культурного імперіалізму, і в об'єктивному окресленні естетично й морально вартісного та націозахисного в українській радянській літературі та науці, і в оцінці новітніх антикультурних («десакралізаційних») тенденцій з боку постмодерних авторів, – у всьому цьому випадає побачити і щось аксіологічно глибше, виразно системотворче. І те глибше, на наш погляд, стосується стрижневої ідеї озвучених ученим су-

джень, ідеї, пов'язаної із *націософським* та власне *націологічним* ракурсами тлумачення. Йдеться про те, що одним із постійних критеріїв формування методологічної бази постколониальної інтерпретації стає *націоцентрична оцінка*: сприяє досліджуваній культурний феномен захисту (якщо йдеться про минулі радянські дискурси) чи відродженню (якщо йдеться про тексти постімперського періоду) *національної ідентичності* українського народу чи ні. В онтологічно-герменевтичній термінології йдеться про наявність націологічного тезаурусу – системи передсуджень, що визначають характер і напрям тлумачення, – який структурується націоцентричними концептами. Дискурсивний аналіз та націологія оперували б у цьому випадку терміном «націоналістичний дискурс».

Тип гносеологічного мислення, репрезентований у міркуваннях В.Дончика, органічно продовжує українську антиколониальну традицію в дусі «культурного націоналізму» (як його окреслюють Е. Саїд, Е. Сміт, Е. Томпсон, С. Дюрінг, С. Гантігтон та ін.). Йдеться про пасіонарну інтелектуальну традицію попередніх періодів розвитку вітчизняної філософії та гуманітаристики, зокрема науки про літературу. Свідченням цьому може бути аналіз узагальнюючих праць із націософії, націології, літературознавства, естетики, історії, фольклористики, педагогіки, етнопсихології тощо. Серед найбільш вагомих робіт із цієї проблематики можна згадати класичні студії П. Куліша «Повість про український народ» (1849), О. Кониського «Український націоналізм» (1875), М. Драгоманова «Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880)» (1881), І. Нечужа-Левицького «Українінство на літературних поєздах з Московщиною» (1891), Б. Грінченка «Листи з України Наддніпрянської» (1892-1893), І. Франка «Між своїми» (1896-1897), «На склоні віку. Розмова перед Новим роком 1901», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» (1906), Л. Білецького «Основи української літературно-наукової критики» (1925), Д. Донцова «Націоналізм» (1926), «Дві літератури нашої доби» (1935, 1958), «Дух нашої давнини» (1944), «Туга за героїчним» (1955), Ю. Липи «Призначення України» (1938), Д. Мирона (Орлика) «Ідея і чин України» (1940), Г. Ващенко «Виховний ідеал» (1950), Л. Ребета «Теорія нації» (1955), Є. Маланюка «Книга спостережень» (т. 1, 1962, т. 2, 1966), В. Яніва «Нариси до історії української етнопсихології» (1993) та ін.

Серед українських філологічних, націологічних та історико-культурологічних праць пострадянського періоду, окрім уже згадуваних, так чи інакше розвиток націоцентричних гуманітарних ідей осмислюють наступні: В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький «Мова і нація» (1990, 1991, 1992, 1994, 2005), Г. Касьянов «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років» (1995), «Теорії нації та націоналізму» (1999), М. Наєнко «Історія українського літературознавства» (1997, 2001), С. Квіт «Основи герменевтики» (1998, 1999, 2003), В. Пахаренко «Незбагнений апостол» (1996, 1999), Я. Гарасим «Культурно-історична школа в українській фольклористиці» (1999), Р. Гром'як «Історія української літературної критики» (1999), В. Працьовитий «Національний характер в українській драматургії 20-30-х років ХХ століття» (1999), І. Денисюк «Невичерпність атома»

(2001), М. Жулинський «Заявити про себе культурою» (2001), Т. Бовсунівська «Історія української естетики першої половини XIX століття» (2001), М. Гнатюк «Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч» (2002), Р. Кісь «Мова, думка і культурна реальність» (2002), Т. Салига «Вогнем пречистим» (2004), Л. Горболіс «Парадигма народно-релігійної моралі в прозі українських письменників кінця XIX – початку XX ст.» (2004), Р. Голод «Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття» (2005), Вал. Шевчук «Національна ідея в Україні, зокрема національно-визвольна, та її подвижники» (2006), О. Хоменко «Національне письменство як художнє українознавство: ідеї, постаті, естетичні практики» (2008) та ін.

Таку *націологічну* (чи націоцентричну) *інтерпретаційну позицію*, як можна припустити із попередніх аналізів та вивчення спеціалізованої літератури, все ж таки доречно, на нашу думку, вважати домінуючою для українського постколониального літературознавчого дискурсу. А тому саме її варто вивчати серед різно-

векторних теоретичних тенденцій – класичних напрямків, панетичної христології, деконструктивізму, неофемінізму, естетизму, неоміфологізму, символології, фрейдистського психоаналізу та ін., – що сформувалися у вітчизняній гуманітаристиці в часи незалежності за умов методологічного плюралізму. Йдеться про інтерпретаційну настанову, яка у сфері літературознавства не просто артикулює дискурс національної ідентичності (так чи інакше до нього звертаються всі літературознавчі підходи), а й активно залучає його до сформування та верифікування власних методологічних основ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у цій статті ми прослідкували за основними типами класифікацій явищ сучасного художнього дискурсу. Також окреслили в загальних рисах парадигму постколониального літературознавчого мислення (в основному на базі спостережень В. Дончика). При цьому з'ясували, що в її межах системотворчу роль відіграє саме націологічна інтерпретація як найбільш репрезентативна.

Список літератури:

1. Боротьба нового і старого чи витіснення національного? (Постмодернізм – український варіант сьогодні й завтра) / [учасники полілогу В. Дончик, Д. Дроздовський, П. Іванишин] // Слово і Час. – 2008. – № 6. – С. 16-34.
2. Демська-Будзуляк Л. Справжнє обличчя літературного покоління дев'яностих – спроба ідентифікації // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – Квітень. – № 149. – С. 156-162.
3. Дончик В.Г. Замість «замість епілогу» / В.Г. Дончик // Дончик В.Г. З потоку літ і літпотоку. – К.: ВД «Стилос», 2003. – С. 527-535.
4. Іванишин В.П. Нариси з теорії літератури. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 256 с.
5. Качак Т.Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-х років XX століття: Дис...канд.філолог. наук: 10.01.01. – Івано-Франківськ, 2006. – 212 с.
6. Література XX століття: проблеми періодизації. Круглий стіл // Слово і час. – 1995. – № 4. – С. 52-65.
7. Пухонська О.Я. Інтертекстуальність української поезії початку XXI століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.Я. Пухонська. – Київ, 2013. – 20 с.
8. Соловей О. Між учора і завтра (Ще кілька слів про 90-ті) // Форма [р]т. – 2002. – № 5. – С. 52-53.
9. Харчук Р. Покоління пост-епохи / Роксана Харчук // Слово і Час. – 1998. – № 2. – С. 24-26.
10. Эпштейн М. Постмодерн в России. Литература и теория. – М.: Издание Р. Элинина, 2000. – 368 с.

Іванишин М. В.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

СОВРЕМЕННЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕТАКРИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМЫ КЛАСИФИКАЦИИ СТИЛЕВОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ И СТРАТЕГИЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Аннотация

В статье поднята проблема классификации современного литературного процесса. Сосредоточено внимание на основных критериях разделения художественных произведений. Акцентировано на основных стилевых и мировоззренческих факторах современной литературы. Выделены ведущие постколониальные процессы в сфере новейшей науки о литературе. Раскрыты основные критерии формирования методологической базы постколониальной интерпретации.

Ключевые слова: современный литературный процесс, литературное поколение, постколониальный дискурс, нациоцентрическая оценка.

Ivanyshyn M.V.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**THE MODERN LITERARY PROCESS AND THE METACRITICAL DISCOURSE:
PROBLEMS OF STILISTIC IDENTIFICATION AND INTERPRETATIONAL
STRATEGIES**

Summary

The classification problem of the modern literary process has been discussed in the article. The main criteria of art works' division have been pointed out. Special attention has been paid to main stylistic and ideological factors of the modern literature. Leading postcolonial processes in the sphere of the modern science about literature have been selected. The principal formation criteria of methodological procedures of the postcolonial interpretation have been discovered.

Keywords: modern literary process, literary generation, postcolonial discourse, valuation on the basis of nation.